

ORIGINAL DOCTRINE AND HISTORY OF MOTURIDISM

Nizomiddinkhojayev Otabek Ruslan o'g'li

University of Public Safety

Senior researcher of the Center for Scientific and Applied Research

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12754605>

ARTICLE INFO

Received: 10th July 2024

Accepted: 16th July 2024

Online: 17th July 2024

KEYWORDS

belief, aqeedah, Hanafi madhhab, fiqh and kalam sciences, monotheism, tawseer, religious texts.

ABSTRACT

Moturidism is a philosophical movement in Islam that addresses the main issues of theology and presents a holistic view of matters of faith. Moturidi (Abu Mansur al-Moturidi Abu Mansur Muhammad ibn Muhammad ibn Mahmud al-Hanafi al-Moturidi al-Samarqandi) (870-944) is an imam, scholar of jurisprudence, the founder of the Moturidi school of theology. He was glorified with the names "Imam al-hudo", "Imam al-mutakallimin" ("Imam of the Path of Guidance", "Imam of Mutakallim"). He was born in the village of Moturid (now Jomboy district) and lived there until the end of his life, where he also built a large garden.[3].

ИДЕОЛОГИЧЕСКОЕ УЧЕНИЕ И ИСТОРИЯ МОТУРИДИЗМА

Низомиддинходжаев Отабек Русланович

Университет общественной безопасности

Старший научный сотрудник Центра научных и прикладных исследований

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12754605>

ARTICLE INFO

Received: 10th July 2024

Accepted: 16th July 2024

Online: 17th July 2024

KEYWORDS

Вера, акыда, ханафитский мазхаб, науки фикх и калам, монотеизм, таусир, религиозные тексты.

ABSTRACT

Мотуридизм – философское течение в исламе, обращающееся к основным проблемам богословия и представляющее целостный взгляд на вопросы веры. Мотуриди (Абу Мансур аль-Мотуриди Абу Мансур Мухаммад ибн Мухаммад ибн Махмуд аль-Ханафи аль-Мотуриди ас-Самарканди) (870-944) — имам, ученый-правовед, основатель богословской школы Мотуриди. Он был прославлен под именами «Имам аль-худо», «Имам аль-мутакаллимин» («Имам Пути Пути», «Имам Мутакаллима»). Он родился в селе Мотурид (ныне Джомбойский район) и прожил там до конца своей жизни, где также построил большой сад.[3]

MOTURIDIYLIKNING AQIDAVIY TA'LIMOTLARI VA TARIXI

Nizomiddinxo'jayev Otabek Ruslan o'g'li

Jamoat Xavfsizligi Universiteti

Ilmiy-amaliy tadqiqotlar markazi katta ilmiy xodimi

ARTICLE INFO

Received: 10th July 2024

Accepted: 16th July 2024

Online: 17th July 2024

KEYWORDS

E'tiqod, aqida, hanafiy mazhabi, fiqh va kalom ilmlari, yakkaxudolik, tavsir, diniy matnlar.

ABSTRACT

Moturidiylik – islomdagi falsafiy oqim bo'lib, u ilohiyotning asosiy masalalarini ko'rib chiqadi va e'tiqod masalalariga yaxlit nuqtai nazarni taqdim etadi. Moturidiy (Abu Mansur al-Moturidiy Abu Mansur Muhammad ibn Muhammad ibn Mahmud al-hanafiy al-Moturidiy as-Samarqandiy) (870-944-yil) — imom, fiqh olimi, kalom ilmining moturidiylik oqimi asoschisi. „Imom al-hudo“, „Imom al-mutakallimin“ („Hidoyat yo'li imomi“, „Mutakallimlar imomi“) nomlari bilan ulug'langan. Moturid qishlog'ida (hozirgi Jomboy tumanida) tavallud topib, to umrining oxirigacha shu yerda yashagan, bu yerda katta bog' ham barpo etgan.[3]

Hozirgi kunda musulmonlar orasida e'tiqod masalalarida moturidiylik eng keng tarqalgan yo'nalish hisoblanadi. Qoida tariqasida, moturidiylarning aqidasi fiqh masalalarida hanafiy mazhabi tarafdorlariga xosdir. Maturidizm Turkiya, Hindiston, Pokiston, Bangladesh, Afg'oniston, O'rta Osiyo, Bolqon yarim oroli, Xitoyning shimoli-g'arbiy qismi, Levant, (Suriya+Livan), Kavkaz, Tatariston va Boshqirdistonda keng tarqalgan.

Bu falsafiy va ilohiyot maktabining asoschisi, hijriy yil bo'yicha III-IV asrlarda (Miladi bo'yicha IX-X asrlarda) yashagan Abu Mansur al-Moturidiy hozirgi O'zbekiston hududida, Samarqand shahri yaqinidagi Maturi shahrida tug'ilgan va ta'limni Samarqandda olgan.[8]

Moturidiy Samarqanddagi al-Ayoziy madrasasida o'qidi, mahalliy hanafiy faqihlardan ta'lim oldi, Abu Bakr Ahmad al-Juzjoni, Abu Nasr Ahmad ibn al-Husayn al-Iyodiy, Nusayr ibn Yahyo al-Balxiy, Muhammad ibn Muqotil ar-Roziy unga ustozlik qilishdi. Keyin o'zi fiqh va kalom ilmlaridan dars berdi. Abu Ahmad al-Iyodiy, Abul Hasan Ali ibn Sayyid ar-Rustug'faniy, Abu Bakr as-Samarqandiy, Makhul an-Nasafiy, Abul Mu'in an-Nasafiy, Abulyusr al-Pazdaviy kabi shogirdlar yetishtirdi. Vasiyatiga ko'ra, Samarqanddagi Chokardiza qabristoniga dafn etildi.[7]

Moturidiyning asosiy asarlari „Kitob at-tavhid“ („Yakkaxudolik haqidagi kitob“), „Ta'vilat ahl as-sunna“dir („Sunniylik an'analari sharhi“). „Kitob at-Tavhid“ bilish nazariyasi bayon qilingan musulmon ilohiyotshunosligining birinchi asari hisoblanadi. Kitobning kalom ilmi ta'rif berilgan muqaddimasida bilimning 3 manbai: hissiy (sezgi) a'zolari vositasida, naql — rivoyatlar vositasida va aql-idrok vositasida axborotlar olish mumkinligi haqida gapiriladi. Moturidiy sof din doirasidan chiqmagan holda aql-idrokni ulug'laydi va mantiqan asoslangan bilimning ahamiyatini ta'kidlaydi. Kitobda o'sha davrdagi adashgan firqalar qarashlarining haqiqatdan yiroq ekanligi tahlil etilgan. Moturidiy „Din yo'lidagi barcha adashuvlarning sababi — riyokor kimsalarga ko'r-ko'rona ergashishdadir“, deb ta'kidlagan edi.[5]

Abu Mansur al-Moturidiy asarlari mazmunida ilohiy zotni aql-idrok bilan bilish, Alloh taolo inson zimmasiga yuklagan farzni ado etishdan boshqa narsa emas, deb hisoblagan. Uning fikricha, agar Yaratuvchining mavjudligini aql bilan tushunish mumkin va unda odamlar Uning imonga oid maxsus amrlarini qabul qilishlari va ba'zi mutlaqo shaxsiy savollarning ma'nosi haqida ortiqcha so'ramasliklari kerak. Masalan, ma'lum bir namozdagi

rakatlar soni haqida. Shu bilan birga, ba'zi maxsus buyruqlarni Vahiyga tayanmasdan, aql prizmasi orqali tushuntirish mumkin. Biz, xususan, alkogolning zarari va odamlarni o'ldirishni taqiqlash haqida gapiramiz. Ammo, umuman olganda, al-Moturidiy ta'limoti Qur'on matnining aqlga nisbatan ustuvorligini tan olishga asoslanadi. Ikki manba o'rtasida ziddiyat yuzaga kelgan taqdirda, Qur'oni Karimga ustuvorlik beriladi.[6]

Shunisi e'tiborga loyiqki, bu tamoyil al-Moturidiy tomonidan taklif qilingan Alloh taoloning kitobini tafsir qilish usulida o'z ifodasini topgan. Muqaddas Bitikning faqat aqlga asoslangan holda tushunib bo'lmaydigan qismlarini ma'no jihatidan o'xshash oyatlar prizmasi orqali ko'rib chiqish kerak.

Moturidiy ilohiyotchi olim sifatida muhim aqidaviy masalalar — juz'iy ixtiyor, e'tiqod, oxirat hayoti kabilarni qamrab oluvchi risolalar bitdi. „Ma'xaz ash Shari'a“ („Shariat asoslari sarasi“), „Kitob al-usul“ („Diniy ta'limot asoslari kitobi“), „Kitob al-jadal“ („Dialektika haqidagi kitob“) kabi asarlari shular jumlasidandir. Moturidiy Abu Hanifa qarashlarini tushuntirib berib, uni rivojlantirdi. Abul Hasan al-Ash'ariy (873—935) ishlab chiqqan Islom aqidasi asoslarini takomillashtirib, uni sunniylik e'tiqodiga kirib qolgan noto'g'ri, g'ayri sahih aqidalardan tozaladi. Moturidiy qarashlari o'z davrida mintaqaning madaniy va ilmiy ravnaqita sabab bo'lgan. Chunki Moturidiy din asoslarini mantiqan tushuntirgan, tanlov huquqi va ijtimoiy hamjihatlikni qaror topdirish g'oyalarini rivojlantirgan. Moturidiy jami 15 ga yaqin asar taklif etgan. Uning kalomga oid 7 ta va fiqhga oid 2 ta asari bo'lib, ular saqlanib qolmagan. Moturidiyning bizgacha yetib kelgan asarlari qisman tadqiq qilingan. Uning Qur'on tafsiriga bag'ishlangan „Ta'vilot al-Qur'on“ asari va uning uzviy davomi hisoblanmish „Irshad al-mubtadiyin fi tajvidi Kalami Robbil alamin“ („Qur'on o'qishga kirishganlar uchun qo'llanma“) kitobi O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik institutida saqlanadi.[7]

Imom Moturidiyning ma'nosi aniq bo'lmagan oyatlarni izohlash uslubi faqih va muhaddislar (hadis olimlari) tamoyillariga zid bo'lsa-da, zamon talablariga javob berar edi.

Islom dini tarqalib borar ekan, qadimiy madaniyat va dinlarga tobora ko'proq duchor bo'la boshladi. Musulmon ulamolari mutashabbih oyatlarga izoh bermagan bo'lsalar ham, haligacha barcha ilmiy talablarni chetlab o'tib, o'z ixtiyoriga ko'ra diniy matnlarni tushuntirishga olingan, ma'nosi o'z tushunishlaridan chetda qolgan soxta olimlar ham bor edi. Imom Moturidiy esa dinni mana shunday bid'at qarashlaridan asrash maqsadida mutashabbih oyatlarga o'z tafsirlarini yozgan. Shu bilan birga, uning tushuntirishlari islom asoslariga zid emas edi.

Sunniy aqida va kalomni tashkil etuvchi har ikki mazhab (moturidiy va ash'ariy) ham eng avvalo Qur'on va sunnatga, shundan keyingina aqlga tayangan. Ular aqida masalalarida fikr yuritishga o'rin qoldirmagan faqih va muhaddislar bilan didaktik bilim imkoniyatlarini haddan tashqari oshirib yuborgan mo'taziliylar o'rtasida o'rin egallagan oltin vositaga aylandilar.

O'zbekistonda Moturidiy merosini o'rganishga faqat mustaqillikdan keyingina kirishildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga binoan 2000-yilda Moturidiy tavalludining 1130-yilligi O'zbekistonda keng nishonlandi. O'zbekiston prezident I. A. Karimov tashabbusi bilan Samarqandda alloma xotirasiga yodgorlik majmui bunyod etildi.[2, 4] Toshkent va Samarqandda Moturidiy ta'limoti va uning islom olamida tutgan mavqeiga bag'ishlangan xalqaro ilmiy anjumanlar o'tkazildi. Moturidiy hayotining turli qirralarini

yorituvchi maqolalar, risolalar va tadqiqotlar chop etildi. Moturidiy merosini o'rgangan xorijlik olimlar bilan samarali hamkorlik aloqalari o'rnatildi.[4] 2001-yilda Göttingen (Germaniya) universitetining professori Rudolf Ulrich qalamiga mansub „Al-Moturidiy va Samarqand sunniylik ilohiyoti“ kitobi o'zbek tilida nashr etildi.

2002-yilda mazkur kitobning keng ommaga, jumladan, oliy o'quv yurtlarining talabalari va o'rta maktablarning yuqori sinf o'quvchilariga mo'ljallangan nashri amalga oshirildi. Endilikda xalqimiz Moturidiy merosi bilan o'z ona tilida tanishish imkoniga ega bo'ldi.[7, 8]

Xulosa qilib aytganda, Imom Moturidiy shunday savollar borki, ularning mohiyatini faqat aqlga tayanib bilib bo'lmaydi, deb e'tirof etgan. Shu bois Moturidiy Qur'on va Sunnatga tayangan holda aql bilan amal qilishga chorlagan, unga ko'ra ma'nosi noaniq bo'lgan oyatni boshqa bir oyat bilan tafsir qilgan, ma'nosi yanada ravshanroq bo'lgan uslubni qo'llagan.

Imom Moturidiy fikricha, agar aql diniy matnlarni tushunishga qodir bo'lmasa, inson o'zini ularning haqiqatiga ishonish bilan cheklashi kerak. Ma'nosi o'zlariga tushunarsiz bo'lgan diniy matnlarga nisbatan sahoba va tobiyin aynan shunday qilishgan.

Moturidiy imkon qadar oyatlardan foydalanib, Qur'oni Karim ma'nosini oydinlashtirishga harakat qildi. Chunki Qur'onda ziddiyatga o'rin yo'q: "Agar U (Qur'on) Allohdan bo'lmaganida edi, u erda juda ko'p ziddiyatlarni topar edilar" ("an-Niso", 82-oyat).[1]

References:

1. QUR'ONI KARIM
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000-yildagi qarori.
3. Al-Moturidiy ta'limoti va uning Sharq xalqlari madaniyatidagi o'rni. Ma'ruzalar to'plami, T., 2000;
4. Karimov I. A., Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas'ulmiz Imom Moturidiy tavalludining 1130-yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimda so'zlangan nutq, 9-j, T., 2001;
5. Mansur A., Al-Moturidiy ta'limoti, T., 2003;
6. Ziyodov Sh., Al-Moturidiy hayoti va merosi, T., 2000.
7. <http://old.muslim.uz/index.php/maqolalar/item/16924-moturidiya-ta-limoti>
8. <https://hozir.org/abu-mansur-almoturidiy-toliq-nomi-abu-mansur-muhammad-ibn-mahm.html>